

LIETUVIŲ KALBOS I-KAMIENO DAIKTAVARDŽIŲ VIENASKAITOS ĮNAGININKO IR VIETININKO FORMŲ KILMĖS KLAUSIMU

J. Kazlauskas

Vienaskaitos įnagininkas

I-kamieno daiktavardžių vienaskaitos įnagininko formos lietuvių kalboje šiandien labai įvairios. Įvairios jos buvo ir kitose indoeuropiečių kalbose, turinčiose įnagininko linksnio kategoriją. Senovės indų kalba vediškuoju laikotarpiu turėjo formas *matī* (vns. vard. *matih* „mintis“), *gatyā* (vns. vard. *gatih* „vaikščiojimas“) ir *agninā* (vns. vard. *agnih* „ugnis“). Sanskrite moteriškosios giminės i-kamienių vienaskaitos įnagininkas buvo *matyā*, o vyriškosios ir niekatrosios — *agninā*, *vāriṇā* „vandenimi“. Slavų kalbų moteriškosios giminės i-kamieniai jau slavų prokalbėje turėjo galūnę *-bjq*, plg. s. sl. *košbjq*, o vyriškosios giminės — *-ьmb*, plg. s. sl. *pq̄tomb*. Lietuvių kalbos moteriškosios giminės i-kamieniai čia turi galūnes *-im(i)*, *-ia*, *-e*, *-i*, o vyriškosios *-im(i)*, *-iu*. Iš kur ir kaip atsirado toks šio linksnio formų įvairumas? Paseksime šio linksnio formų raidą nuo pat lietuvių kalbos raštijos pradžios.

XVI—XVII a. lietuvių kalbos paminkluose moteriškosios giminės daiktavardžiai dažniausiai turi galūnę *-imi*:

1) Mažvydo raštuose: *mostimi* 276₈, 444₁₁, *peczetimi* 276₁₀₋₁₁, *smertimi* 449₁₁₋₁₂, *schirdimy* 528₈, *schirdimi* 311₁₇, 458₈, 528₈, *tulŕimi* 443₁₀, *ugnimi* 309₈, karschtu *ugnimi* 565₆, *ugnimy* 527₁₁, 529₆;

2) B. Vilento raštuose: *dukterimi* E 27₁₄, *moterimi* E 15₈, EE 17₄, *smertimi* E 6₁₉, 72₁₃, 198₁₂, *mostimi* EE 169₂₂, 170, *schirdimi* E 63₁₈, 64₅, 67, 68, *tulŕimi* EE 215₅, *ugnimi* EE 83₂₄, 84;

3) J. Bretkūno raštuose: *awimi* BrB 143, 169, *czestimi* BrB Jes 51, *deschintimi* BrP II 311₁₄, *dwideschintimi* BrP II 342, *dukterimi* BrB 97, Maleach 2, *gelszimi* BrB 277, *ischmintimi* BrP I 123₁₇, II 327₂, 462₂₃, BrB 196, 211, 2 Chron 9, *ischmintime* BrP II 128, *peczetimi* BrP I 396, II 5, *petimi* BrB 245, *prieŕastimi* BrP II 346₂, *moterimi* BrP I 29₅, 49₈, 110₁₁, 178₆, 179, 201₁₄, II 195₃, 280₁₇, 500₁₆, BrB 79, 150, 269, Chron 4, *schirdimi* Tob 4, *tulszimi* Tob 11, *ugnimi* BrP I 212₉, II 132₉, 239, 344₁₉,

BrB 128, 129, 131, 132, Ezech 23 (2 k.), Neh 1, Esth, Jes 9, 64, Jerem 4, 34, 37, 38 (2 k.), 50 (2 k.), Apoc 8, 14, Matth 12, Luc 3, Mich 1, Sach 9;

4) M. Daukšos raštuose: *awimi* DP 248⁶¹, 402³¹, *buitimi* DP 357⁶, *dęšmintimi* DP 391³, *duktęrimi* DP 369¹³, *ietimi* DP 145²², 577¹⁴, *išmintimi* DP 601¹⁰, *kelaziimi* DP 508⁴⁹, *mokeštimi* DP 146¹⁷, *móterimi* DP 374³³, *móterimi* DP 389²⁹, *móterimi* DP 488⁴⁰, *móterimi* DP 37⁴¹, 565⁴⁹, *móterimi* DP 39²³, *pilnasłimi* DP 96⁵⁰, *priežastimi* (30 k.), *priežastmi* 602⁸, *priežastimi* DK 90¹¹, *prizastimi* DK 83¹⁷, *sultimi* DP 606⁴², *smertimi* DP 302²⁸, *šęšęrimi* DP 72¹⁹, *širdimi* (DP 26 k.), *širdimi* DK 114², 116⁸, 122¹², 123¹⁰, 127⁶, 128¹⁶, *širdimi* DK 65²⁹, 72²⁰, *šáknimi* DP 126⁸, *šáknimi* DP 176⁴⁶, 330²², *tulžimi* DP 139³, 146¹¹, 171⁴², 177¹¹ *úgnimi* DP 23²⁷, 140⁶, 534³, 549³, DK 142¹⁶, *úgnimi* DK 141¹⁶, *winimi* DP 176⁶;

5) 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“: *dalimi* 84^{b20}, 134^b, *dallimi* 141^a, *peczetimi* IX^b, 142^b, 158^b, *petczetimi* 118^{a19}, *priežastimi* 29^a, *pašintimi* 43^a, *ognimi* V^a, *smertimi* 16^a, 107^b, 254^a, *schirdimi* 63^a, VI^a, 41^b, 113^{a16}, 243^{b15}, 263^{b24}, APM 24^a.

Jau seniuosiuose mūsų kalbos paminkluose vartojama ir trumpoji vie-naskaitos įnagininko forma (-im). Aukštaičio vakariečio J. Bretkūno raštuose tokia forma reta: *moterim* BrP I 179⁶, 316¹⁵. B. Vilento raštuose ji visiškai nevartojama. Reta ji ir XVII a. rašiusio aukštaičio vakariečio D. Kleino raštuose. Jo „Maldų knygelėse“ vartojamos tik ilgosios formos: *tulžimi* 48, *ugnimi* II, 62. „Naujose giesmių knygosė“ šalia ilgųjų *petimi* 150 (2 k.), 152 (2 k.), *pęczętimi* 109, *smertimi* 91, 208, 212, 505, 507, 572, 590, *tulžmi* 80, *tulžimi* 86¹⁰, *ugnimi* 246, 425, 530, 563 vartojamos jau ir trumposios: *gęližim'* 427, *kitrastim'* 155 (2 k.), *mostim'* 342², *smertim* 70, *smertim'* 83, 517, *tulžim* 77⁶. D. Kleinas beveik visada žymi dar ir šių formų sutrumpėjimą (kableliu viršuje), be to, daugumas jų gali būti sutrumpintos ritmo sumetimais. Retos trumposios formos ir Bytnerio „Naujame Testamente“: *moterim* Luc II 5, Matth XXIX 10.

Aukštaičio viduriečio M. Daukšos raštuose trumposios formos pavartotos tik pora kartų: *móterim'* DP 493²¹, *priežastim'* DK 151²⁰. Abiem atvejais pažymėtas ir sutrumpėjimas.

Aukštaitis rytietis K. Sirvydas vartoja tik trumpąsias formas: *gielažim* SzD 222, *gulbim* PS I 85²⁶, *dalim* PS II 138²² (2 k.), *moterim* PS II 233¹², *priežastim* PS I 55¹³, 295^{10.24}, II 6²³, *naktim* SzD 277, *ugnim* PS I 82³³, 154⁷, 180²⁸, 252²⁰, 307¹⁴, 355¹⁹ (2 k.), II 23²⁷, 208³⁰, 240¹⁴, 254¹⁹, SzD 212, *volaktim* PS I 15¹⁴. Ilgoji forma čia labai reta: *statimi* PS II 244¹¹, *tulzimi* PS II 90²³, *tulžimi* PS II 90³².

1653 m. Kėdainių leidiniuose vartojamos beveik tik trumposios formos, plg. *buytim* KnN 48²⁰, *pilim* KnN 57¹⁷, *piestym* KnN 10¹⁷, *smertim* KnN 124¹⁷, 145¹⁹, *ugnim* KnN 25, 167 ir kt.

Kaip matyti, vienaskaitos įnagininko trumpėjimo procesas lietuvių kalbos tarmėse vyko nevienodu laiku. Anksčiausiai jį sutrumpino aukštaičiai rytiečiai: aukštaičiai vakariečiai ir viduriečiai XVI a. dar vartojo ilgąsias formas. Šiandien jau ir aukštaičiai vakariečiai vartoja tik trumpąsias formas: *dukteriūm*, *seseriūm*, *pažastiūm*, *širdiūm* ir kt.

Tokio įnagininko sutrumpinimo negalima laikyti dėsningu fonetiniu reiškiniu, nes jis įvyko visose lietuvių kalbos tarmėse — net ir tose, kur trumpieji žodžio galo balsiai išlieka sveiki. Ilgosios formos buvo pakeistos patogesnėmis trumpomis dėl dviejų priežasčių: 1) jos geriau derinosi prie kitų trumpesnių vienaskaitos linksnių formų, 2) jos geriau derinosi prie greta jų be jokio reikšmės skirtumo vartojamų trumpesnių formų su galūne *-ia* (*širdžia*).

I-kamieno daiktavardžių vienaskaitos įnagininkas su galūne *-ia* plačiai vartojamas XVI—XVII a. lietuvių kalbos paminkluose:

1) B. Vilento raštuose: *akie* EE 183₁₅, *ischminctę* EE 168₂₅, *smiercze* EE 207₂₅, *schirdze* EE 46₆;

2) J. Bretkūno raštuose: *ake* BrP II 430₆, *nakcze* BrP II 114₂₅, 344₁₂, 346₅, BrB 27, 144, Ischm 10, I Makk 5, Jerem 6, 33, Neh 6, *pilnascze* BrP II 137₁₄, *pilnasczce* BrB Sal 4, *smierce* BrP II 152₂₅, 153₂, *schalle* BrB 105, *schale* BrB 105, *sirdzia* Hebr 4, *schirdzia* Hebr 4, *schirdze* BrP I 241, II 241, 355₄, 358₄, 463₃, 468, 472₃₇, *schirdse* BrB 38, *ugne* BrP II 241₉, 242₁, BrB 245, Ischm 16, Jerem 43, *Tulsze* BrP I, *tulše* BrP I 423₅;

3) M. Daukšos raštuose: *ieczia* DP 52₆, *išminczia* DP 167₂₄, *išminczia* DP 45₂, 56₃₃, *išminczia* DP 343₁₅, *išminczia* DP 559₄₀, 604₁₀, *išmincze* DP 389₆, 394₁₄, 408₂, 415₃₉, *dešimcze* DP 568₁₅, *dešimcze* DP 303₅₀, *nakziá* DP 428₁₇, 451₃₀, *nakcze* DP 251₃₅, 417, *pilnascia* DP 525₁₅, *pilnascia* DP 389₃, *pilnascia* DP 555₄₇, *pilnasczia* DP 619₄, *pažinczia* DP 44₅₀, *priežasčia* DP 149₂₇, *priežasčia* DP 15₂₀, *priežasčia* DP 294₄₀, *priežastzia* DP 348₃₇, *priežasčia* DP 153₃₃, *rakcia* DP 472₁₇, *rágczę* DP 473₂₃, *širdžia* DP 32₂₃, 414₄₄, 458₂, 358₂₅, 563₂₇, 553₁₂, 513₂₃ (2 k.), 478₂₁, *širdzia* DP 72₇, *sirdzia* DP 166₁₉, *širdže* DP 437₃₃, *šyrdze* DP 429₉, *smierziá* DP 420₄₁, *tulzę* DP 179₄₉, *ugnia* DP 249₄₅, 508₄₉;

4) M. Petkevičiaus 1598 m. katekizme: *akia* 46, 66, 145, 182, *išmincia* 32, 62, *hadnascia* 194, *macia* 142, 241, *mace* 112, *mačia* 142, 174, 209, 232, *motere* 236, *pečia* 200, *pokornascia* 210, *pilnascia* 246, *rupescia* 230 (2 k.), 234, *rupescie* 237, *smercia* 47, 128, 145, 245, 167, 169, 170, 197, 213, 214, 225, *šmercia* 14, *sirdžia* 28 (2 k.), 30, 47, 55, 58, 90, 117, 183 (2 k.), 186, 206, 212, 236, *ucztiwascia* 204, *ugnia* 51₁₆;

5) 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“: *deschimcze* 194₅, *dingscze* 164₁₈, 245₁₇, *dinkcze* 204₄, *dinkscze* 113₁, 202₆, 220₁₇, 245₄ (2 k.), 245₆, 268₆, *ischimcze* 193₁₈, *ischmincze* XVI₄, 43₄, 48₆, 49₆, 102₄, 162₁₈, 162₃, 215₁₃, 221₁₆, 240₁, 252₄, *mace* 18₄, 28₆, 38₆, 93₆, 102₄, 105₂, 108₅, 182₄, 213₁₃, *matce* 106₄, 213₆ (2 k.), 248₆, 249₆, APM 21₆, *matcze* 268₄, *pašinczia* 42₇, *pazincze* 42₃₋₄, 115₁₄, *pilnascze* 17₆, 13₂₀, 89₆, 255₁₁, APM 38₆, *priešacze* 54₆, 67₁₁, 169₅, *priešacze* 3₄, 62₄, 74₄, 162₆ (2 k.), 163₆, 169₁, 174₇, 205₃, 228₄, *priešiascze* 228₄, *schirdze* 116₇, 118₄, APM 17₁₉, *schirdcze* 197₄ (2 k.), 221₄, 230₁₅, 253₆, *wlosnascze* 24₄;

6) 1605 m. anoniminiame katekizme: *móteriu* 101₁₂, *širdziu* 72₂₁, *širdziu* 81₁₆, *šyrdziu* 74₉, 82₉, 90₂₇, *wilciu* 47₁₈;

7) K. Sirvydo raštuose: *atminčiu*, *priežasčiu* PS I 34₁₂, *širdziu* SzD 76, *širdziu* PS I 125₉, *širdziu* PS I 194₁₁, *širdziu* PS I 238₂₉, 248₁₁, 254₈.

294₁₂, II 63₂₅, 148₂, 187₁₃, 201₆, *smertiū* (mot. g.) PS I 60₁₇, 59₂₉, 179₁₆, 366₁₅, II 200₇, 205₂₅, 224₂₄, *wilčiu*;

8) 1653 m. „Knygoje nōbaznistes“: *akia* 56₂₅, 212₈, *ause* 28₁₈, *ižgašćia* 80₄, *iβminćia* 170, 185, *macia* 236, 243, *maćia* 4₂₂, 46, 60₃, 65₂₂, *páβinćia* 170, *βirdžia* 15, 21, 46₁₉, 56₂₄, -79₂₄, 88₂₆, 90₁₈, *βirdžia* 112₁₂, 116₁₂, 227₁₂, 239₁₆, 260, *szyrdžia* 120, *smertiā* 128, 144, 154, 156, 158₂₂, 208₂₈, 221₂₆, *smearćia* 249₁₉, *sirdžia* 137, 224, 272, *szirdžia* 72₂₃;

9) 1653 m. „Maldose krikščioniškose“: *nakcia* 22, *pažinćia* 31, *priežašćia* 43, *rupešćia* 10, *smertiā* 3, 8, 15, 16, 17, 25, *βirdžia* 22, 24, 29, 45, *tulzia* 15, *ugnia* 21, 63 (2 k.);

10) 1653 m. „Sumoje“: *deaβimćia* 230, *iβminćia* 190, *mošćia* 282, *mošćia* 281, *priežascia* 224, *smertzia* 269, *smertiā* 206, 220, 224, 256, *βirdžia* 214, 219, *tulzia* 260, *ugniā* 197, 206;

11) D. Kleino „Maldų knygelėse“: *βirdže* III₁, 13, 22, 28, 40, 51, 52, 54 (2 k.), 94, 102, 113, 115, 120, 150, 157, 159, 161, 181, 184, 232;

12) D. Kleino „Naujose giesmių knygoje“: *išmincze* 246, 542, *nakczē* 166, 184, *raskape* 388, *βirdže* 84, 97, 161, 177, 193, 263, 211, *βirdže* 222, 277, 293, 327, 336, 361, 363, 371, 392, 440, 542, 593, *βirdza* 574, *szirdže* 134₄, *ugne* 514, 516;

13) 1701 m. Bytnerio „Naujame Testamente“: *akē* Matth XVIII 9, *iβminćia* Kor I 30, *nakczē* D XXIII 31, *akē* Mork IX 47, *βirdže* D XXVIII 27, Žid I 2, III 10, Kol III 22, Thess II 8, 17;

14) 1753 m. Olševskio „Bromoje“: *dale* 142, *awse* 15, *misle* 166, 216, *sesere* 142, *sirdzie* 25, 27, 72, 216, 250, 251, *ugnie* 59, 166, 222.

Daugelyje mūsų aukštaičių tarmių moteriškosios giminės *i*-kamienių vienaskaitos įnagininkas taip pat turi galūnę *-ia* < **-ian* (rytiečiai dėl to turi *-iu*): *dūktere*, *širdže*, *pāžašće*, *sēsere* (pazanavykio kapsai, Jurbarkas), *akē*, *ánče* (Garliava, Palomenė), *ánče* (Žasliai), *ugnē*, *usnē*, *nakčē*, *kárče*, *svirče* (Siauliai), *kárče*, *širdže* (Sakyna), *aviū*, *pirčių* (Leipalingis), *akiū*, *ašiū*, *dūkteriu*, *ausiū*, *blužniū*, *gēlažiu*, *grundžiū*, *ķundžiū*, *liūčiū*, *móteriu*, *nósiu*, *óbeliu*, *pirčių*, *rūškčių*, *rūšiū*, *prāpulčiu*, *svirčiu*, *šakniū*, *šerdžiū*, *širdžiū*, *vočiū*, *ugniū*, *sāsariu*, *tulžiū*, *žuviū*, *žūsiū* (Linkmenys), *kárčiu*, *širdziū* (Dotinėnai), *akiū*, *nakčių*, *únkščiu*, *usniū* (Svėdasai), *pólčiu*, *širdziū*, *únčiu* (Skapiškis), *kórčiu*, *žuviū* (Palėvenė), *úgni* (*-i=ia*, plg. *jáuji*, *sáuji*), *širdži*, *aūsi* (Raguva), *širdž* (Seduva), *únčiu*, *pálčiu*, *ugniū* (Debeikiai), *únč*, *širdž* (Biržai), *širdž*, *pōš* (Pašvitinys), *āk*, *šerdž* (Pasvalys) ir kt.

Galūnė *-ia* dabar čia bendra su *iā*-kamieno galūne *-ia*. Galima būtų manyti, kad ir j *i*-kamieną ji pateko iš *iā*-kamieno. Bet tada reikia išaiškinti, koku keliu ji čia galėjo patekti: juk *i*-linksniavimas su *iā*-linksniavimu senovėje daugiau bendrų linksnių formų neturėjo. Analogijos keliu su vienaskaitos naudininku *-iai* ji patekti negalėjo, nes čia galūnė *-iai* atsirado vėliau. B. Vilento, M. Daukšos raštuose, M. Petkevičiaus 1598 m. katekizme, 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“, 1605 m. anoniminiame katekizme naudininkai su *-iai* dar visai nevartojami. Galėtų būti dar vienas kelias: *i*-kamieno vyriškosios giminės daiktavardžiai pirmiau vienaskaitos įnagininke įgijo *io*-kamieno galūnę *-iu*, o kadangi *iā*-kamienas, kaip moteriškosios gi-

minės kamienas, egzistuoja greta vyriškosios giminės *io*-kamieno, tai moteriškosios giminės daiktavardžiai įgijo *-iā* kamieno formą. Tačiau XVI—XVII a. lietuvių kalbos paminkluose vyriškosios giminės *i*-kamieno daiktavardžiai dar beveik visada turi galūnę *-imi*:

1) M. Mažvydo raštai: *tewonimi* 113₄, *wandenimi* 110₁₄, *Wieschpatimy* 519₂;

2) B. Vilento raštai: *akmenimi* EE 176₇, *debiesimi* EE 40₁₂, *krikszcionimi* E 6_{5, 6}, *ligonimi* EE 140_{7, 15}, 141_{1, 5}, *smertimi* E 16, 72, *tiewainimi* EE 24₂₃, *tiewonimi* EE 18₁, 58₂, *wandenimi* E 25₉, 62₆, EE 24, 34_{10, 13}, 70_{19, 20-21, 21}, 80₁₈, *Wieschpatimi* E 27₁₄, EE 9, 108₃;

3) J. Bretkūno raštai: *akmenimi* BrB 165, *aschmenimi* BrB 71, 260, *debesimi* BrB 174, *gentimi* BrB 2 Chron 17, *krikschczonimi* BrP II 127₁₂, *piemenimi* BrP II 62 (3 k.), 63₃, BrB 76, 79, *santiewonimi* BrP II 363₂₂, *tiewonimi* BrB Hebr 1, Tob 10, *wandenimi* BrP I 39₁₇, 45₁₃, 46₅, 140₁₄, 171_{12, 16}, 172 (2 k.), BrB 202, 221, *Wieschpatimi* BrP I 149₁₆, 361 II 111₁₈, BrB Cor 12, Jan 13, 2 Luc 2, 15, Ps 11, 115, 118, 125, *szwierimi* BrB 18, *szwerimi* BrB 151;

4) M. Daukšos raštai: *akmenimi* DP 100₁, 468₈, *akmenimi* DP 182₄₆, *gelūnimi* DP 506₁₇, *gentimi* 301₄, 331₅, DK 119₆, *krikszcionimi* DP 162₉, 402₂₈, 490₁₆, *krikszczonimi* DK 12₃₂, 13₁₆, 94₁₇, 13₂₉, 14₈, *liemenimi* DP 604_{37, 51, 52}, 606₃₄, *ligōnimi* DP 16₁₄, 240₄₁, *pālikūnimi* DP 498₁₀, *tėwainimi* DK 14₅, *tėvūnimi* DP 89₁₀, *patimi* (DP 22 k.), *piemenimi* DP 207₂₇, 245₈, 247₁₀, 383₅₄, 388_{23, 25}, 469₃, 498₉, 619₂₀, *piemenimi* DP 467₃₃, 469₃, *piemenimi* DP 593₁₃, *βunimi* DP 116₈, *wagimi* DP 384₅₂, *wandenimi* DP 23_{36, 40}, 28₅₄, 29₁₃ ir t. t., *wandenime* DP 338₇; *Wieβpatimi* DK 46₅ (DP 89 k.);

5) 1600 m. „Margarita Theologica“: *tewonimi* V^a, 78^a, 121^b *wandenimi* IX^a, 113^a, *wandenimi* IX^b, 122^b, 124^b (2 k.), *Wieschpatimi* 244^a;

6) 1605 m. anoniminis katekizmas: *krikszczonim* 12₃₄, 13_{18, 30}, 14₉, 94₁₈, *wieβpatim* 46₆;

7) 1653 m. „Knyga nobaznistės“: *wieβpatim* 181₁₄;

8) 1653 m. „Summa...“: *kriksčionimi* 7₃₀, *giantim* 81, *dwārionimi* 228₃, *piemenim* 98, 101, 131, *wagim* 245, *wandeanimi* 12₂₀, *wandenimi* 14, 59₁₀, *wandenim* 10₉, 29₅, *wieβpatim* 31;

9) D. Kleino „Maldų knygelės“: *gentimi* 43, *pillonimi* 4, *smertimi* 35, 47, 114, 119, *wandēnimi* 119, 136, *Wiešpatimi* 181;

10) D. Kleino „Naujos giesmių knygos“: *akmenim* 427, *petimi* 150 (2 k.), 152 (2 k.), *smertimi* 91, 208, 212, 505, 507, 572, 590, *smertim* 70, 83, 517;

11) 1701 m. S. Bytnerio „Naujas Testamentas“: *akmenimi* S. Jon XVIII 16, XXI 19, *debesimi* S. Jon X 1, Kor X 1, *ligōnim* Matth XXV 44, *krikszczonimi* D XXVI 38, *pētimi* Luc I 51, D XIII 17, *wandenimi* Jon I 26, 31, 33, II 7, D I 5, XI 16, Žid IX 19, X 22, *wandenim* Morc I 8, *wundenim* Luc III 16, 2 Petr III 6, *Wieβpatimi* Pov XIII 14, Gal IV 1, *Wieβpatim* D II 36, XVII 24, Kor XII 3, Filip II 11, Thess IV 17.

Io-kamenė vienaskaitos įnagininko forma senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose sutinkama retai. Mažvydo, Vilento raštuose, 1600 m. „Mar-

garitoje Theologicoje“ ji visiškai nesutinkama. M. Daukšos raštuose rasta tik viena *io*-kamienė forma: *akmeniu* DP 20₁₅ (šalia *viešpatimi* (89 k.), *piemenimi* (25 k.), *vandenimi* (11 k.) ir t. t.)¹. Labai retai jos sutinkamos ir J. Bretkūno raštuose: *debesiu* BrP II 337₁₆, *ischgansczu* BrP I 50, *ischgasczu* BrP I 79₂, *krikschczoniu* BrP II 126_{6, 16, 21}, *smerczu* BrP II 368₁₀, *meschkeriu* BrP II 328, *aūgmeniu* BrB Jes 34. J. Bretkūno Biblijoje, tiesa, yra pataisytų *Wieschpatimi* į *Wieschpaczu*, pvz. Ps 105. 1605 m. anonimi-niame katekizme iš 8 vyriškosios giminės *i*-kamieno daiktavardžių formų tik viena yra *io*-kamienė: *tėwainiu* 139₁₂ (plg. *tėwainimi* 14₅). Dažniau vartojama ji M. Petkevičiaus katekizme: *ligoniu* 31₂₅, *wagiu* 209_{2, 7}, *wandeniu* 50_{21, 193}, šalia *tewaynimi* 253, *wandenim* 181 ir K. Sirvydo raštuose: *akmeniu* SzD 2, PS I 171₂₂, *smerčiu* PS I 59₂₉, 60₁₇, 179₁₆, 366₁₅, II 200₇, 205₂₅, 224₂₄, *tewayniu* PS I 67₁₃, 104₂, II 59₆, tuoy *wandeniu* PS I 189₁₆, *wundeniu* SzD 426, PS I 69₁₆, 277₁₇, 355₁₃, II 70₁₃ šalia *i*-kamienių *menesim* PS I 116₁₁, *miesčionim* PS I 152₇, *Wiešpatim* PS 12₁₆, 54₁₆, 67₁₃, II 173₂₀, *šunim* PS II 157₈, *wundenim* SzD 265, PS I 187₂₅, 214₁₂, II 121₉, *žwerim* PS II 157₆. Vėlesniuose raštuose ji palyginti taip pat dažnesnė. 1653 m. Kėdainių leidiniuose sutinkame: *akmeniu* KnN 213, MKr 17, *kriksčioniu* Su 39, *pijumeniu* MKr 74, *raskasiu* Su 48, *wandeniu* MKr 14, 21, Su 109, 137, 197, 206, *wiešpaciu* Su 60, 70. 1653 m. „Sumoje“ iš 20 vyriškosios giminės *i*-kamieno daiktavardžių vienaskaitos įnagininkų 8 yra *io*-kamieniai. D. Kleino raštuose taip pat yra *io*-kamienių vienaskaitos įnagininkų: *smerčiu* MKn 110, GK 254, 369, 486, 494, 498, 499, 525, *smerczu* GK 57, 200.

Tuo tarpu įnagininko forma su galūne *-ia* dažna, kaip matėme, jau seniausiuose mūsų kalbos paminkluose. Sakysime, Daukšos „Postilėje“ iš 12 žodžio *vanduo* įnagininkų turime tik vieną *io*-kamienį, o visus 89 *viešpatimi*, visus 25 *piemenimi* ir t. t. Formos su *-ia* čia nepalyginamai dažnesnės. Tai matyti iš šio santykio:

<i>širdimi</i>	32 k. —	<i>širdžia</i>	4 k.
<i>išmintimi</i>	1 k. —	<i>išminčia</i>	11 k.
<i>dešimtimi</i>	1 k. —	<i>dešimčia</i>	3 k.
<i>ietimi</i>	2 k. —	<i>iečia</i>	1 k.
<i>priežastimi</i>	31 k. —	<i>priežasčia</i>	6 k.
<i>tulžimi</i>	4 k. —	<i>tulže</i>	1 k.
<i>ugnimi</i>	10 k. —	<i>ugnia</i>	1 k.

Tik forma su *-ia*; *nakčia* 4 k., *pažinčia* 2 k., *pilnasčia* 4 k., *rakčia* 4 k., *smerčia* 1 k.

Taigi, vargu ar šis *i*-kamieno įnagininkas yra naujadaras pagal *iā*-kamieno įnagininką. Greičiausia, čia mes turime formą, tapačią su s. sl. *koštbjǫ*, plg. s. ind. *matyā* (be galūnės nosinio). Tiesioginis jos atitikmuo lietuvių kalboje būtų **naktijan* = s. sl. *noštbjǫ*. Sufikso *-ij* dar lietuvių-

¹ Zr. dar žemiau.

latvių bendrosios kalbos epochoje galėjo virsti j^2 . Greičiausiai, *-ij* — išvir-
tęs *-j* ir *i*-kamieno daugiskaitos kilmininke: *ugnių* iš **ugnijōn*, plg. s. sl. *gostbъj*
ir gr. dial. $\mu\alpha\lambda\omega\nu$. Kad net kirčiuotas *-ij* galėjo virsti *-j*, rodo
senovės indų, lotynų ir graikų kalbų paralelės³. Vadinasi, **naktijan* turėjo
virsti **naktjan* > *nakčia*.

Paralelę šiam *i*-kamieno įnagininkui, greičiausiai, turime ir *ā*-kamieno
daiktavardžiuose. Lietuvių kalbos *ā*-kamieno vienaskaitos įnagininkas gre-
ta lyties *rankà* < **rankān* galėjo turėti ir lytį **rankajan*, plg. s. sl. *rǫkǫ* ir
rǫkojǫ, s. ind. *jihvā* ir *jihváyā* „liežuviu“. Iš **rankajan*, nukritus *n* ir su-
trumpėjus dėl sistemos, galėjo išriedėti lytis *rankai*, kuri vartojama kai
kuriose tarmėse: sa *savai bobai*, po *bažnyčiai*, sa *pačiai*, su *kojai* (Zietela),
su *lazdai*, su *bobai*, *pačii* < *pačiai* (Gelvonai). Kad šios lytys atsiradę dėl
įvardžiuotinių būdvardžių *baltj(a)*⁴ poveikio, sunku patikėti, nes neturime
lietuvių kalboje paralelių reiškinių.

Forma su *-ia-* buvo vartojama ir žemaičių tarmėje. Iš jos išriedėjo
įnagininkai, vartojami XVIII—XIX a. žemaičių raštuose:

1) 1767 m. Klimavičiaus „Pawinastyse“: *giente* 156, su *duktere* 156,
su *seseri* 156, su nuoziamintu *sirde* 9, 29, 32, nuziemintu *sirdy* 3, 4;

2) 1750 m. „Pedelyje Miros“: *szirde* 2, 3, 20, 21, 29, 51, 66, *szirdi*
16, 25, *tulzie* 3, *tulzie* 54, *ugne* 15, *ugnie* 78;

3) 1787 m. „Ziwate“: *aky* 158, *mąsty brągy* 103, *sawa mąndrasty* 288,
milasty 18, su... *pylnasty* 21, 124, 238, 276, *šyrdy* 158, 217, 224, 249, 232,
299, *szyrdy* Prat 4, 5, *šyrdy* 2, *tulzy* 125, 234, 301, su *tulzy* 240, 241,
uczciwasty 37, 38, 58, 120, 249, 250, 252, 278, 280, 290, 162, *wyny* 224;

4) 1790 m. „Balse szirdies“: meylingu *aki* 15, meylingu *ausy* 124, *aki*
meyles sawa 145₁₅, tykru *sirdy* 178, 236, 254, *sirdy* 14, 31, *sirdy* 173₇;

5) S. Stanevyčios „Istorijoje“: su *motere* 6₂₀, twyrta *szirde* 67₁, *szyr-
de* 70, su *dwydeszymty* 70;

6) M. Valančiaus „Istorijoje“: ligi *dali* 117, 40, 61, 78, su sawa *mo-
teri* 23, *priežaszi* 110, *prizasti* 49;

7) M. Valančiaus „Zemaičių vyskupystėje“: ligi *dali* 18, 53, 61, 69,
72, 73, 40, 109, 115, 131, 155, *aki maloningu* 148, su sawa *moteri* 74,
155, 158, 169, su jo *moteri* 164, *pirti* 27, *szirdi* 146, *ugni* 24;

8) M. Valančiaus „Ziwatuose“: ligi *dali* 36, *moteri* 86, 91, 100, 101,
141, 145, 146, 230, 246, 248, su *dukteri* 101, 144, 198, su didi *iszminti* 107,
su brangi *mąsti* 184, *seseri* 90, 141, 243, 247, su *pirti* 42, karsztu *szirdi* 19,
31, 196, wisu *szirdi* 20, 62, su *žuwi* 212;

9) S. Daukanto „Būde“: to *aksti* 209, 210, laimingesni *atenti* 68, ligi
dali 5, 42, *dali* 205, so *gęti* 68, ant *grąndi* 203, *iszminti* 51, 99, *kilti* 163,
ant *krosnį* 27, *nakti* 135, so *nakti* 182, so *Neri* 240, *prizasti* 212, so *seseri*

² Taip mano F. Fortunatovas, žr. Отчетъ о деятельности отделения русскаго языка и словесности императорской академии наукъ за 1911 год, стр. 9. Jam pritaria J. Endzelynas, žr. KZ 50, 24 psl.

³ K. Brugmann. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, I², S. 96; K. Brugmann-A. Thumb. Griechische Grammatik, München, 1913, S. 65.

⁴ P. Arumaa. Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend, Dorpat, 1930, S. 70; E. Fraenkel. Das im Wilnagebiete gesprochene Litauisch, BS II, S. 49.

181, so sweti *szali* 70, so *zousi* 71, dziuwusi *zowi* 27, dźiowinto *zowi* 27, *ugni* 211;

10) L. Ivinskio verstoje „Genovaitėje“: *awé* 82, *duktere* 26, su *kumste* 178, su drebante *šzirdé* 165, *szirdé* 25, 32, 79, 119, 124, su *warpste* (vard. *warpstis*) 8.

Formos, rašomos su *-y* ar *-i*, čia tapačios *iā-* ir *ē-*kamienų vienaskaitos įnagininkams, plg:

1) 1787 m. „Žiwate“: *bragy* 103, su *koky* 36, dydy *garby* 9, 111, *baymy* 37, su *linksmiby* 14, 25, 251, su wyinu *motryszky* 78;

2) M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystėje“: su *parakwii* 156, po *jautri* ir *stipri waldi* 21, su... *waldi* 59, su *žini* 89, *diduomeni* 82, *galibi* 59, 78, 134, *iszkilmi* 87, 141, su *karalieni* 43, su *szipasauli* 70, *swiesibi* 43, *žemi* 59, 75, 126, 133, 167, *zjwji* 18;

3) M. Valančiaus „Žiwatuose“: su *bażniczi* 73, su *kojeli* 156, su *rikszti* 49, po *ziami* 61, 178, *żwaki* 12;

4) S. Daukanto „Būde“: *kari* 63, *koji* 105, ant wijno *koji* 56, *kepori* 39, so *marti* 58, *uppi* 12, 106, so sawa *wejsli* 98, ant *ziami* 6, 89, 95, ant *ziami* 41, su jo *ziami* 207.

Visuose anksčiau minėtuose žemaičių raštuose raide *-i* ar *-y*, matyti, pažymėtas ne garsas *-i*, o siauras *ę*, plg. *i*-kamienius vns. jn. *rūšę*, ir *ē*-kamienį *gėrvę* (Sėleniai); *sēsereę*, *žŃvę* ir *gėrvę*, *kuoję* (Kretinga, Darbėnai). Kad čia *-i* arba *-y* žymimas ne garsas *i*, o *ę*, matyti iš to, kad kai kuriuose raštuose pasitaiko svyravimų: rašoma *sirde* ir *sirdy* ir t. t. Toks žemaičių *ę* čia yra atsiradęs iš *en*, mat, žemaičiai balsius, sudarančius mišriojo dvigarsio su *n* pirmąjį komponentą, susiaurina, plg. *lėnkė* „lanka“, *dėngte* ir kt. Tas susiaurėjimas turėjo įvykti seniai, dar prieš nukrintant žodžio galo *n*, plg. vns. gal. *gervę*, *saule* < **gerven*, **saulen*. Vadinas, įnagininkai *žovę*, *rūšę* yra kilę iš **žuven*, **rūšen*, kaip ir *ē*-kamieniai *gerve* < **gerven*. Įnagininkas **žuven* gali būti kilęs iš **žuvian*. Žemaičiai anksti supriešakino po *j* ir po minkštųjų priebalsių stovintį *a*.

Jau Mažvydo raštuose turime tokį *i*-kamieno vienaskaitos įnagininką: visa *schirdy* 8₁₇, Nasrais ir *schirdi* praschitu 49₄, schaukiem nasrais taip ir *schirdij* 79₁₃, Wissa *schirdi* garbinu 397₆, Tawęsp schaukiem nasrais taip ir *schirdi* 483₁₁, Idant po tam gera *schirdi* Galetu tawe garbinti 571₁₈, idant E. M linksma *schirdi* ta dowanele priejmtumbi 571₁₈, giera *schirdij* Galetu tawe garbinti 57₁₇₋₁₈, sawa *smerti* iswadawai 55₁₆, 569₁₅, su *cziesty* 34₁₆ ir *schirde* 43₄, 363₃, 492₁₂, tikincze *schirde* 145₈. Toks rašybos įvairavimas (*-i* ir *-e*) rodo, jog jau tada žodžio gale čia buvo tariamas susiaurėjęs *ę*, plg. dar *o*-kamieno vns. viet. *balse* Mž 241₉, *czese* Mž 227₁₀, *soste* Mž 263₉ ir *ghreki* Mž 133₉, 235₉, *czesi* Mž 164₁₆, 418₃, *sosti* Mž 153₉.

Vienaskaitos vietininkas

Žemaičių tarmė šiandien turi bendrą *-i* ir *ē*-kamienų vienaskaitos vietininko formą su galūne *-ie*, plg. *širdiē*, *akmeniē*, *dukteriē* (Pagramantis), *sēseriē* (Kretinga), *akmeniē*, *dŃntiē* (Laukuva, Varniai, Kvēdarna, Silalė).

tešmenīē (Saukėnai), *rāšie, šerdie, vāgiē, kārtie* (Sėleniai), *undeniē, duntie* (Kuršėnai) ir kt., kaip ir *žemie* ir kt. Tokia i-kamieno daiktavardžių vienaskaitos vietininko forma plačiausiai vartojama XVIII—XIX a. žemaičių tarmės pagrindu rašytuose raštuose:

1) 1767 m. Klimavičiaus „Pawinastyse“: *dalie* 134 (2 k.), *mienesie* 48 (2 k.), *sirdie* 69, *sirdiei* 31, 90, 91, 92 (2 k.), 136, 140, 141, *szale* 108, *ugnie* 80;

2) 1750 m. „Pedelyje Miros“: *szirdiej* I, 20, 57;

3) 1787 m. „Žiwate“: *syrdie* 103, *syrdie* 4, 69, 149, 196, *šyrdie* 137, 187, 235, 268, 269, 396, *szyrdie* Prat. 6, 8, 28; 4, *syrdiei* 21, 234, *sirdiejy* 335, *šyrdiejy* 212, *szyrdiej* 226, *szyrdiei* 30, 34, 55, *szyrdieiy* 65, *ciestie* 305, *czuynastie* 4, *mąstie* 111, *milastie* 4, *nędznastie* 201, 248, *szalie* 74, *szaliey* Prat 7⁵;

4) M. Valančiaus „Istorijoje“: *debesie* 56, *karszatie* 30, *szalej* 11, 45, 55, *szirdiej* 115;

5) S. Stanevyčios „Istorijoje“: *dalie* 25, *atmyntie* 50, *mienesie* 6, 29, *pylie* 62, *szyrdie* 50;

6) M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystėje“ (Id.): *mienesie* 87, 88, 156 (2 k.), 159, *mienesie* 55, *rusie* 159, *szalie* 80, 114, *szirdie* 96, *undenie* 7;

7) M. Valančiaus „Žiwatuose“: *mienesie* 78, *pirtiej* 67, *spustiej* 28, *szalej* 25, 33, 218 (2 k.), *szaliey* 68, 95, 188, *szirdiej* 93, 103, 274, *ugniej* 166, *undeniej* 18, 94, 127, *waltiej* 210, to *wiltiej* 44;

8) S. Daukanto „Darbuose“: *kyltie* 175, *mienesie* 117, *pylie* 22, 77 (2 k.), 95, 110, 193, *pyrtie* 160, *szalie* 53, 76, 101, 117, 169, *szyrdie* 130, 151, 167, *ugnie* 29, 79, 152, 191;

9) S. Daukanto „Būde“: *atentie* 47, 127, toie *dalie* 3, *dingstie* 91, 153, 127, 221, 239, *dingstieie* 98, *karszatie* 123, *kiltie* 163, *pile* 197, 236, 239, *pileie* 243, *petie* 33, *pirtie* 67, *mienesie* 107, 248, toje... *słoksnie* 2 (2 k.), *szalie* 19, 105, 192, 203, 229, *szirdie* 34, 36, 101, 155, 163, 236, *ugnie* 66, 67, *szirdieie* 79, 112, 176, *undinie* 12, 13, *undinieje* 2;

10) L. Ivinskio „Genovaitėje“: *atilsieje* 167, *szalieje* 152, *szirdej* 163, *szirdieje* 11, 22, 24, 26, 27, 39, 53, 56, 61 (2 k.), 66, 69, 76, 80, 82, 83, 84, 102, 121, 165, 171, 172, 182, 185, *szirdej* 163, *Wieszpatieje* 163. Plg. dar įvardį *sawieje* 9, 13, 23, 38, 63, 68, 96, 104, 117, 129, 131, 163, 174;

11) J. Rupeikos „Jone isz Swisloczes“: *atmintie* 177, *sprustie* 39, 55, *szalie* 148, *szale* 65, *rusie* 173, *szirde* 119, *szirdiej* 245, *szirdziej* 245, *ugnie* 247, *wiltiej* 248, *prįzastiej* 145;

12) P. Gomalevskio „Aplankyme“: *szaliey* 83, *szyrdiei* 37, 61, 126, *szyrdej* 16.

Žemaičiai *ē* išvertę į *ie* visais atvejais, išskyrus nekirčiuotąjį žodžio galą, plg. *liēkti, tiēvos, garbiē, gerklūē*, bet *kārve* ar *kārvi*, *sāule* ar *sāuli*. Taigi, šis žemaičių vietininkas turi būti atsiradęs iš ilgesnės formos, nes *ē* nebūtų išvirtęs į *ie*, jeigu jis būtų buvęs žodžio gale. Jo raida turėjo vykti šitaip: *smiltie* < **smiltieje* < **smiltėje*. Kad iš tikrųjų ši forma išriedėjusi

⁵ Plg. dar įvardžių vietininkus: *manie* 103, *munie* 153, 160, *sawie* 101, 304, *tawie* 113, 237, 329.

iš ilgesnės postpozicinės formos, matyti ir iš kitų linksniavimų vienaskaitos vietininkų, plg. *torgū* ar *torgou* < **turguoje*, *rankuo* < *rankoje* < **rankāje*. Lytis *rānkuo* negali būti išriedėjusi iš nepostpozicinių **rankā* ar **rankāi*, nes pastaruoju atveju turėtume vietininką **ranka*, plg. vns. kilm. *rankas*, ar **rankā*, plg. vns. naud. *rankā*. Ē-linksniavimo vietininkas *ēglie* taip pat negali būti kilęs iš nepostpozicinių **eglē* ar **eglēi*, nes tada turėtume lytį **egle*, **egli* ar dar kitokią, bet tik ne *eglie*. Vadinasi visi žemaičių vienaskaitos vietininkai išriedėję iš postpozicinių lyčių, tik žemaičiai čia anksti numetė ne tik *e*, bet ir *i*. Tai, matyti, įvyko dar prieš XVI a., nes Mažvydas jau vartoja trumpas formas: Dieno ir *naktie* tawa meile rodik Mž 424₁₅; Saugok mus schito *naktie* Mž 482₆, Saugok mus schita *naktie* Mž 78₅, tiesass esti *schirdie* Mž 24₂₀, Musu *schirdie* butu Mž 156₁₆, Tawa *schirdie* giwens Mž 156₁₆, Mana *schirdie* ilseti Mž 186₁₉, Kalb sawa *schirdie* piktas Mž 40₁₃, koβnas kriksczonis sawa *schirdie* kaip didi ir brangu lobi tur ischdeti Mž 445₁₄₋₁₅, kalb tiesa *schirdie* sawa Mž 536₁₃, peklas *ugnie* dekti Mž 133₁₁, 170₁₁, 235₁₁. Šios vietininko formos koresponduoja atitinkamoms ē-linksniavimo formoms: *ipatinie* Mž 373₈, *linksmibie* Mž 424₁₃, *wienibie* Mž 317₁₅, *šiemie* Mž 278₁₃. Mažvydui jau buvo pažįstamas žemaitiškasis *ė* virtimas į *ie*⁶.

I-kamieno daiktavardžių vienaskaitos vietininkai su *-ie* pasitaiko ir XVI a. aukštaičių vakariečių raštuose:

1) B. Vilento raštuose: schito *naktie* E 31₄, yus *schirdie* mana turiu EE 131₂, bilotu *schirdie* sawa EE 143₁₁, est... *schirdie* tawa EE 144₉₋₁₀, *Wieschpatie* Jesuse EE 52₂₃, *Wieschpatie* EE 172₁₃. Plg. įvardžių vienaskaitos vietininkus: *manie* yra EE 159₂₁, *sawie* EE 111₂, 169₂₄, 170;

2) J. Bretkūno raštuose: *antie* Jes 40, *menesie* Deut 16, Reg II 25,2 Chron 29, Sap 2, *smertie* BrP II 406₂₇, 416₁₆, tureia *ugnie* dekti BrP II 196₄, *ugnie* Hes 24, *schallie* Hes 40. Plg. įvardžio vns. viet. *sawie* BrP II 298, Luk 7;

3) 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“: anoie *ugnie* 264^a, *Deschintie* 214^a, *Wieschpatie* 262^a₁₉.

Iš senojo ilgesniojo vietininko *ugnieje*⁷ ši forma (*ugnie*) negali būti atsiradusi, nes Vilento, Bretkūno raštuose ir 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“ vartojamos tik ilgosios *i*-kamieno daiktavardžių vietininkų su *-ėje* ir *-ije*⁸ formos. Dėl tos pačios priežasties, o taip pat ir dėl to, kad trumposios lytys minėtuose raštuose dėsningai rašomos su *-ie*, o ilgosios su *-ėje*, negali ši forma atstovauti ir sutrumpėjusiai *ugnė(je)*. Ją reikia laikyti tik žemaičių tarmės elementu, nes minėtų autorių raštuose sutinkame nemaža žemaičių tarmės elementų. Ši žemaitiškoji *i*-linksniavimo vienaskaitos vietininko forma su *-ie* turi atitikti aukštaičių vietininką su *-ėje*. Toks vietininkas ir vartojamas XVI a. raštuose. Visų pirma, jį plačiai vartoja

⁶ Plg. Chr. Stang. Die Sprache des litauischen Katechismus, Oslo, 1929, S. 50.

⁷ Zr. 64 psl.

⁸ Zr. 61 psl.

Mažvydas: tokime *ischgqsteie* Mž 277¹¹⁻¹², schitioie *nakteie* Mž 589¹³, schitage *nakteie* Mž 26³, schitioie *nakteia* Mž 141⁴, *peteie* Mž 169¹⁷, 489⁴, *smerteie* Mž 137⁵, 513¹¹, amšinoie *smerteihe* Mž 99², *smerteije* Mž 530¹⁶, *schirdeie* Mž 139²⁰, 489⁵, *schirdeghe* Mž 525⁹, *schirdeye* Mž 530⁴, *Wieschpateie* Mž 114⁶⁻⁷. Tokią formą čia turi ir asmeninių įvardžių vienaskaitos vietininkas: *maneije* Mž 478¹⁶, *taweije* Mž 591¹², *taweie* Mž 514¹⁴, 519¹⁸. Plg. ė-linksniavimo vienaskaitos vietininkus *Deiwisteie* Mž 73¹⁻², *ipatineie* Mž 25¹⁷, *garbeije* Mž 548⁶, *meileije* Mž 393⁴ ir kt.⁹

Palyginti dažnokai ši forma vartojama B. Vilento raštuose *debeseie* EE 12⁴, *debeseje* EE 40¹⁴, *maceje* EE 80²⁵, 81¹, *Meneseie* EE 11²²⁻²³, *nakteie* E 66¹⁰⁻¹¹, *smerteie* EE 93¹¹, *scheschüleie* EE 162²⁶, *schirdeie* EE 18⁷, 32²⁰, *Wieschpateie* EE 14¹⁶⁻¹⁷, *Wieschpateje* EE 55⁵, 128²². Plg. dar įvardžių vienaskaitos vietininką: *maneie* EE 44²², 100¹⁵ *saweie* EE 55²⁰, 106²³, *saweje* E 19¹, 55⁸, 63¹⁴, 64⁸, *saweje* E 26¹⁹, *saweje* E 46⁹ ir *Dieweie* 166²⁰.

J. Bretkūno raštuose ši forma sutinkama retai: *Peteie* BrP II 259¹⁰, *nakteie* BrP I 394¹⁹, *dimsteie* Ex 38, *Gūleie* Lev 17, Deut 2¹⁴, 29¹¹ (šalia *gūle* Ex 19), *schescholeie* BrP II 233¹⁸. Dažniau šią galūnę čia turi asmeniniai įvardžiai: *saweije* BrP II 377⁸, *saweje* BrP I 289¹⁴, 300⁷, Jes. Sir 31, 39, Mark 3^{24, 26}, Luk 16, 18, *saweie* BrP I 289¹⁷, 300^{9, 11, 13}, II 319⁶, 515, *saweja* Luk 11 (pataisyta iš *-ija*), *maneie* Joh 10, *taweie* BrP I 131⁹, II 331, Jes 52, Hes 6, 21, 27^{9, 10, 27, 34}, 28, Mich 1, Naum 3, Zeph 3, Sach 14, Tob 13 (2 k.), Luk 19. Plg. dar *dieweie* BrP II 139¹⁹, 187²², 258¹⁷, 287, Sam I 23, Joel 2, Habak 3, Sach 12, Tob 13, Luk 1, I Cor 2, Eph 3 (pataisyta iš *diewuie*), I Thess 2, I Joh 4 (pataisyta iš *diewuie*), 16, *Tieweie* Joh 14 šalia *diewije* Luc 12, *Tiewija* Jan XIV ir kt.

F. Spechto duomenimis¹⁰, vietininkas su *-ėje* vartojamas ir 1573 m. anoniminėje Postilėje (šalia viet. su *-ija*, *-ij*, *-i*).

Vieną kartą pavartolą *schirdeije* MT 140⁷ sutinkame ir 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“ šalia dažno *schirdije* 43^b, 58^a, 63^b, 66^b, 67^a, 172^a.

Visa tai rodo, kad XVI a. *i*-kamenio daiktavardžių vietininką su *-ėje* vartojo, be žemaičių, dar ir aukštaičių tarmių dalis, būtent, kai kurios pažemaitės aukštaičių šnektos, kur šis vietininkas dar palikęs pėdsakų. Pavyzdžiui, Jurbarko apylinkėse dar vartojamos suprieveiksmėjusios vienaskaitos vietininko lytys *savėje* „vienis“, *nesavėje* „kaip nesavas“.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad ši vietininko forma į *i*-kameną pateko iš *ė*-kamenio daiktavardžių¹¹. Ypač tai galėjo įvykti žemaičių tar-mėje, kur vyksta *i*-kameninių daiktavardžių perėjimas į *ė*-kameną. Tačiau *i*-linksniavimas su *ė*-linksniavimu senovėje neturėjo homoniminių kitų linksnių formų:

⁹ Visos šios formos laikytinos aukštaitybėmis žemaičio M. Mažvydo raštuose. Stebina jų gausumas. Bet reikia atsiminti, kad M. Mažvydo „Knigieles paczas byla“ ne tik „Letuwnikump“ bet ir „Szemacziump“.

¹⁰ F. Specht. Lituanica, KZ, LXIII, 73 psl.

¹¹ Kai kurie tyrinėtojai taip ir galvoja. Žr. O. Wiedemann. Handbuch der litauischen Sprache, Straßburg, 1897, S. 57.

Vienaskaita

i-linksniavimas *ē*-linksniavimas

vard.	paltis	saulė
kilm.	palties	saulės
naud.	paltie	saulei
gal.	paltį	saulę
įn.	paltimi	saule
šauksm.	paltie	saule

Daugiskaita

vard.	paltys	saulės
kilm.	palčių	saulių
naud.	paltimus	saulėmus
gal.	paltis	saules
įn.	paltimis	saulėmis
viet.	paltisu	saulėsu

Mažvydo raštuose *i*-linksniavimas taip pat dar sveikas¹². Vienintelė *ē*-kamenė forma čia yra daugiskaitos vietininkas *debesesu* Mž 291₃.

Minėtąją vietininko formą žemaičių tarmėje turi ir *io*-kamieno daiktavardžiai: *kėlie*, *viejie*, *žūodie*, *mūolie*, *luoviė*, *traukiniė* ir kt. Šis *io*-kamieno daiktavardžių vietininkas plačiausiai vartojamas XVIII—XIX a. žemaičių raštuose:

1) 1750 m. „Pedelyje Miros“: *kielej* 61;

2) 1767 m. Klimavičiaus „Pawinastyse“: *widurie* 16;

3) 1787 m. „Žiwate“: *darzelie* 163, 331, *amžie* 327, *darzelie* 300, 302, *tamy gaylesie* 185, *dydemy gaylesie* 141, *anamy kielie* 188, 197, *kielie* 75, 267 (2 k.), *tamy kielie* 42, *anamy kelie* 177, *kieliey* 25, 173, *panedelie* 116, *prakartelie* 31, *sapnie* 43, *užpakalie* 203, *užpakaliey* 215, *wąndenie* 333, *wydurie* 149, *wyduriey* 170;

4) M. Valančiaus „Istorijoje“: *kąmbarelej* 76, *miestelej* 27, *miszkielej* 47, *akies mirksnie* 50, 88, *pasaulej* 17, 21, 22, *szio pasaule* 17, *puodelej* 80, *sapnie* 32, *snapelej* 20, *widurie* 11;

5) S. Stanevyčios „Istorijoje“: *burie* 70, *kialie* 19, 20, 53, 54, *sapnie* 15, 45, *wydurie* 34;

6) M. Valančiaus „Žemaičių Vyskupystėje“: *ąmžie* 4, 7, 101, 110, *mies-telie* 17, 20, 110, 144, *tami pastaramij miestelie* 130, *kielie* 71, *Joniszkie* 115, *paszalie* 154, *pakielie* 37, *Surwiliszkie* 157, *užpakalie* 147, *mirksnie* 125, *Paszwitinie* 123, *szaltenie* 171;

7) M. Valančiaus „Žiwatuose“: *amžiej* 23, *treczemi amžiej* 7, 132, 265, *jaunami amžiej* 102, *akiesmirksniej* 44, 62, 148, 166, 213, *burie* 129, *darze-lej* 128, *kariej* 54, *kielej* 112, *klosztoriej* 55, 101, 102 (2 k.), 104, 223, 247.

¹² Tik skolinyš *mačis* čia linksniuojamas kaip *i*- ir kaip *ē*-kamenis, plg. vns. gal. *maczi* Mž 335₁₅ ir vns. gal. *mace* Mž 458₁₃, *maczie* Mž 445₂, *macze* Mž 516₉.

klosztoriey 189, 191, 263, 264 (2 k.), *pasaulej* 7, 39 (2 k.), 59 (2 k.), 143, *pasauliej* 169, *miestelej* 182, *miesteliej* 127, *sapniej* 63 (2 k.);

8) L. Ivinskio „Genovaitėje“: *kajlieje* 125, 150, *kampelieje* 51, 61, *kelieje* 14, 118, *kurtinieje* 28, 128, *łopiszieje* 151, *namelej* 185, *medieje* 47, *paszalieje* 13, *pakelieje* 160, *pakraušie* 53, *pakraušieie* 50, 51, 53 (2 k.), 63, 66, 84, 85, 90, 91 (2 k.), 101, 111, 133, 140, *priangieje* 79;

9) J. Rupeikos „Joneisz Swisłoczes“: *darbiemetie* 79, 127, *wienamebure* 130, *karsztie* 139, *kiele* 32, *tuo krepšie* 5, *miestelie* 1, 19, 230, *priangie* 46, *rupesnie* 165, *tame riszie* 3, *stowie* 4, 64, 174, *szaltiey* 248, *użpakalie* 219, *wydurie* 43, *widurie* 218, *żinksnie* 102;

10) S. Daukanto „Būde“: *griowie* 194, *karieie* 200, *kelie* 56, 58, 60, 94, *drabuże* 35, *karie* 36 (2 k.), 39, 44, 46, 62, 63, 89, 105, 102, 202, 150, *łopiszie* 45, 101, *paszalie* 3, 4, *paniedielie* 108, *szioie pasaulie* 9, 80, 156, *szemi pasaulie* 6, *pasaulie* 1, 79, 91, 135, *pósnaktie* 187, *saulietekie* 233, *stoubrie* 110, *rupesnie* 85, 176, *trobesie* 142, *ożpakalie* 134, 191, *walgie* 35, *widórie* 2, 28, 105, *widurie* 167, 193, *widórieie* 195, *wingieię* 195;

11) P. Gomalevskio „Aplankyme“: *auliej* 23, *darzeliej* 22, *kajliej* 73, *keliej* 13, *mienesiej* 63, *miesteliej* 7, 109, *paprotiej* 63.

Tokią vienaskaitos vietininko galūnę io-kamieno daiktavardžiai žemaičių tarmėje turi iš seno. Ji sutinkama jau Mažvydo raštuose: *hukie* MŽ 386⁵, 591⁸, *karschtie* MŽ 319¹⁴, *liesuwie* MŽ 536¹⁴⁻¹⁵, *kelie* MŽ 245⁸, 423^{3, 5}, *kiele* MŽ 422¹⁶, 424¹ (šalia *kele* 386³). Retai, bet, kaip žemaitybė¹³, pasitaiko ji ir to meto aukštaičių raštuose:

1) B. Vilento raštuose: *Israhelie* EE 36¹⁸, *Ischganitoghie* EE 166²⁰, *pasleptame kalbesie* EE 49⁹, *Panedelie* EE 86¹;

2) J. Bretkūno raštuose: *karrie* Sam II 3, Reg I 22, I Chron 13 (šalia kaip taisyklė vartojamo *karrieje*, *karre* Judic 7), *kraughie* Gen 9 (pataisyta iš *-uie*), *pakalnije* Gen 14³ (šalia *pakalnije* Gen 14^{8, 10}, 26, Ex 14, Num 33, Deut 3, 4), *pawakarie* BrP II 35;

3) 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“: lietuvischkame *liešuwie* III⁶, IV⁸, *priepūlie* 198⁸.

Sprendžiant iš Mažvydo raštų lyčių *keleje* 457¹⁴, 504³⁻⁴, *keleije* 467⁵, 475¹⁵, *kraugeie* 27², *kraueie* 143³, *miesteleije* 205⁴, *bagegi* 31¹⁰, *šodeije* 477¹², Vilento — *kraueije* E 64¹, 31¹⁴ ir J. Bretkūno — *kraueie* BrP I 359¹, II 287¹⁶, BrB Gen 49, Lev 17, Ps 58 (-a), galūnę *-ėje* io-kamieno daiktavardžių vienaskaitos vietininke turėjo ir pažemaitės aukštaičiai.

Dėl viso to vargu ar galima šią vietininko formą laikyti ē-kamienne. Sunku suprasti, kaip galėjo ē-kamieno daiktavardžiai, beveik visi (su labai mažomis išimtimis) būdami moteriškosios giminės, paveikti vyriškosios giminės io-kamieno daiktavardžių linksniavimą.

Vadinasi, galūnę *-ėje* reikia laikyti sena i-kamieno galūne¹⁴, atitin-

¹³ Plg. 60 psl.

¹⁴ Plg. J. Schmidt. KZ XXVII, 288 psl., B. Поржезинский. Возвратная форма глагола, стр. 7; G. Mahlow. Die langen Vocale AFO in den europäischen Sprachen, Zweite unveränderte Auflage, Berlin, 1888, S. 125; J. Endzelin. Zur baltischen Deklination der „ablautenden“ (i)io-Stämme. KZ 50, S. 81; J. Endzelins. Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, 412, 432 lpp.

kančia go. *anstai*, gr. Hom. πόλη i. s. ind. *agnā*, ir kildinti ją iš ide. $-(i) + \bar{e}n$.

Jeigu šios *i*-kamienės vienaskaitos vietininko fleksijos kilmė aiški, tai sunkiau yra išaiškinti dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos *i*-kamieno daiktavardžių vienaskaitos vietininko *akyje*, *valtyje* kilmę. Ar galima šią galūnę (*-yje*) kildinti taip pat iš ide. $-(i) + \bar{e}n$? Juk postpozicijai *-en* prilipus prie $*-(i)$, turėtų ir aukštaičių tarmėse rasti forma su *-ėje*, o iš nepostpozicinės formos galėjo išriedėti tik forma su *-ie*, nes ide. $-(i) + \bar{e}n$ žodžio gale lietuviai ir latviai išvertė *-ie*. *I*-kamieno daiktavardžių vienaskaitos vietininkas lietuvių kalboje turėjo turėti akutinę galūnę¹⁵. Akutinę galūnę čia turėjo slavų kalbos¹⁶, plg. r. *в сренѣ, в ночѣ*, kur kirtis atitrauktas į žodžio galą dėl Fortunatovo-Sosiūro dėsnio veikimo, arba *сърби, нѣци*, *пѣци* su atitrauktu kirčiu iš galūnės į šaknį (plg. vns. kilm. ir naud. *stūāri, nōci, pēvi* su senoviniu žodžio šaknies kirčiu). Lietuvių kalboje tokio vietininko liekanos yra prieveiksmai *tolī, artī, ankstī*. Ir pagal reikšmę, ir pagal formą juos galima laikyti *i*-kamieno daiktavardžių *tōlis, artis, aņkstiš*¹⁷ vietininkais, kaip *tolie, artie, ankstie* yra sustabarėję o-kamieno būdvardžių *tōlas, artas, aņkstas* vietininkai. K. Būga ir pirmuosius prieveiksnius laiko o-kamieniais vietininkais, bet čia savo nuomonę jis grindžia reiškiniais, turinčiais paralelių graikų kalboje, bet neturinčiais lietuvių kalboje¹⁸. Tuo būdu *tolī, ankstī, artī* < *tālie, artie, ankstie*. Lytys su akutiniu žodžio galo *-ie* negalėjo išlikti nei lietuvių, nei latvių kalbose. Tačiau latvių kalbos tarmėse sutinkamos lytys su galūne *-ie*: *sirdie, ūdenie, akmenie*¹⁹. Matyti, pastarosios formos atsiradusios iš postpozicinių **sirdieje, *ūdenieje, *akmenieje*. Lietuvių kalboje tokiomis formomis galima laikyti senųjų kalbos paminklų vietininkus su *-ieje*:

1) M. Mažvydo raštų: *schirdieghe* 525⁹, *birdieie* 524⁶;

2) B. Vilento raštų: *Wieschpatieje* EE 122⁴, *Wieschpatieje* EE 176⁹ ir įvardžių vietininkus: *sawieie* EE 118¹¹, 135²⁴, *tawieje* EE 109⁵;

3) 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“: *krauiieie* 81^a, įvardžių vietininkus *manieie* 56^b, 143^b, 169^{a2}, 195^{a20}, *sawieie* 4^{a1}, 17^{b21}, 24^a, 159^{a20}, 218^b, APM 5^b, *sawiei* 35^a ir *Diewieie* 2^{b33}, 8^{b18}, 34^a, 43^b, 47^{a4}, 9-10, 49^b, 71^b, 74^b, 80^{a15}, 81^b, 137^{a11-12}, 139^a, 186^b;

4) Jaknavičiaus 1752 m. „Evangelijų“: *sirdieie* 12, *sirdiey* gieroy 38, *akie* 89.

Šiandien lietuvių kalbos tarmėse tokios formos nesutinkamos. F. Kur-

¹⁵ Plg. Ch. Stang. Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, S. 115; H. Endzelins. Славяно-балтийские этюды, Харьковъ, 1911, стр. 167, 178. E. Nieminen. Der urindogermanische Ausgang $-(i)$ des Nominativ-Akkusativ Pluralis des Neutraums im Baltischen, Helsinki, 1922, S. 105.

¹⁶ Plg. A. Meše. Общеславянский язык, Москва, 1951, стр. 336; H. Hirt. Indogermanische Grammatik, Teil V, Heidelberg, 1929, S. 146.

¹⁷ Šiandien šie daiktavardžiai lietuvių kalboje pažįstami tik kaip *io*-kamieniai. Bet anksčiau jie greičiausiai buvo *i*-kamieniai, plg. *grožis, -ies* DP 596, *drūtis, -ies* K 94 ir dabartinės lietuvių kalbos *grožis, -io, drūtis, -čio*.

¹⁸ Žr. K. Būga, TŽ I, 433 psl.

¹⁹ Žr. Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. Herausgegeben von Dr. Adalbert Bezzenberger, Göttingen, XII, S. 228; XVI, S. 336; I. Endzelins. Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 412. 432 lpp.

šaitis gramatikoje (§ 663) pateikia, kaip Kauno apylinkėse vartojamą *širdiejė*, bet ši forma abejotina.

Sprendžiant iš šių latvių ir lietuvių kalbų lyčių, postpozicija prie *i*-kamieno vienaskaitos vietininko turėjo prilipti dar prieš akūtinųjų galūnių trumpėjimą, bet jau dvibalsiui *-ei* išvirtus į *-ie*, taigi **širdie + ēn = *širdiejen > širdieje*. Postpozicija kirtį nutraukė ant savęs, plg. *miškuosė < miškuos + ēn*. Iš **širdieje*, nukritus galūniniam *-je*, ir išriedėjo latvių tarmių *sirdie*.

Tačiau greta naujosios postpozicinės lyties **širdieje*, matyti, buvo vartojama ir señoji **širdie*, kuri, trumpėjant akūtinėms galūnėms, išvirto į **širdi* (plg. anksti). Ši forma aiškėja iš *i*-kamieno vienaskaitos adesyvo, plg. *ugnip* DP 158^{6, 41}, *ligōnip* DP 369¹⁴, taip pat *io*-kamieno *i*-kamienės formos: 1) *bernelip* DP 32¹⁷, *Helip* DP 65¹⁴, *didžturip* DP 273²⁷, *kiemēlip* DP 494³⁴, *Ezechiēlip* DP 208²⁵, 505³⁴, *ižganitoiip* DP 471¹⁶, *pasaulip* DP 105⁵⁶, *weidamainip* DP 315⁵, 316²⁸, *šulnīp* DP 356⁴, 2) *Danielip* MP 59⁶, 245¹⁷, 444²¹, *Elip* MP 64¹⁸, *kunigaikštīp* MP 335²¹, *Kailaminip* MP III 32^{14, 31}, *senip* MP 31⁷. Vėliau pastaroji lytis ilgųjų postpozicinių vietininkų pavyzdžiu (plg. *rankoje*, *žemėje*, *širdieje*) gavo skiemenį *-je*, taigi *širdi + je = širdije*. Kadangi visi vienaskaitos linksniai, išskyrus įnagininką su galūne *-imi* ir vietininką, turėjo dviskiemenes formas, tai ir vietininkas, kaip ir įnagininkas, prisiderindamas prie kitų linksnių, numetė galo *-e*: forma *širdije* sutrumpėjo į *širdij*. Lytys *akij*, *ausij*, *nōsij*, *makštij*, *vandenij*, *mėnesij*, *širdij*, *šalij* (su trumpuoju *-ij!*) šiandien vartojamos kai kuriose aukštaičių vakariečių ir viduriečių tarmėse (Garliava, Birštonas, Prienai, Jieznas, Zasliai, Palomenė).

Vietininko lytis lietuvių kalbos tarmėse trumpėjo nevienodu laiku. Anksčiausiai jos sutrumpėjo žemaičių tarmėje. XVII—XVIII—XIX a. žemaičių raštuose pasitaikančias lytis su *-je* ar *-j* reikia laikyti kaip pačių rašytojų nukaltas aukštaičių pavyzdžiu, o ne gyvojoje kalboje vartojamas lytis. Aukštaičiai vakariečiai ir viduriečiai XVI a. vartojo dar ilgąsias vienaskaitos vietininko formas. Tai rodo ilgosios vietininkų formos:

1) B. Vilento raštuose: *alkatije*, *akije* (arba *akye*), *czestije*, *ischmintije*, *kalbesije*, *menesije*, *pažintije*, *petije*, *prapultije*, *rupestije*, *sapnije* (arba *sapnye*), *swietastije*, *smertije*, *schirdije*, *troschkulija*, *wandenije*, *Wieschpatije* (arba *Wieschpatye*), *βodije* (arba *βodye*)²⁰;

2) J. Bretkūno raštuose: *amβije*, *akije*, *dalije*, *debesije*, *dimstije*, *czestije*, *czistatije*, *ischmintije*, *iamije*, *kalinije*, *kalbesije*, *karschtije*, *karrije*, *menesije*, *macije*, *naktije*, *paczamije*, *lobije*, *mirksnije*, *kosanije*, *pillije*, *priglobstije*, *rupestije*, *pintinije*, *sapnije*, *smertije*, *swietastije*, *spawiedije*, *pawakarije*, *schalije*, *schirdije* (arba *schirdija*), *schulinije*, *hukije*, *ukije*, *ugnije*, *wandenije*, *Wieschpatije*, *βodije*, *weidije*, *semenije* ir kt.;

3) M. Daukšos raštuose: *akmeniie*, *barniie*, *debesiie*, *iβmintiie*, *ižgastiie*, *kloniia*, *liemeniie*, *menesiie*, *naktiie*, *pasauliie*, *pažintiie*, *pilnatiie*, *pirtiie*, *petiie*, *βaliie*, *βirdiie*, *stomeniie*, *ugniie*, *wandeniia*, *wāndeniie*, *wieβpatiie*, *žodiie*, *widuriie* ir kt.;

²⁰ Greičiausiai korektūros klaida: toje *βaly* EE 179.

4) 1600 m. „Margaritoje Theologicoje“: *amβije, czestije, dalije, deschimitije, geleβije, ischmintije, kalbesije, kailije, Israelije, matcije, macije, mirksnije, paβintije, metallije* 26^a (APM), *pasaulije, prieglopstije, pastatije* 56^a, *smertije, spawiednije, schirdije, ugniie, Wieschpatije, žodije, tarpije, uschpaklye*.

M. Petkevičiaus 1598 m. katekizme jau sutinkame ir sutrumpintas formas greta ilgųjų: *sirdi, žodi, sirdij, žodij* šalia *rukβtiie, βaliie* ir kt. D. Kleino darbuose dar dažnos ilgosios formos. „Maldų knygelėse“ iš 39 i-kamienių vietininkų sutrumpėjusių pavartoti tik 3: *Paniedielij* 12, 89, 118. Žymiai dažniau sutrumpėję vietininkai vartojami „Naujose giesmių knygoje“, tačiau dėsningsai D. Kleinas pažymi jų sutrumpėjamą kableliu viršuje: *karβtij* 136, *naktij* 20, 168, 206, *βirdij* 17, 90, 216, 262, 304, 388, 392, *ugnij* 510, *ukij* 351, *wandenij* 377, *žodij* 177, 404 ir kt.

1653 m. Kėdainių leidiniuose lygia greta vartojamos ir ilgosios, ir sutrumpintos formos, plg. *βirdija* KnN 29, 109, *Szirdžiia* KnN 100 ir *βirdii* KnN 74₂, *βirdij* KnN 28₆, *βirdija* MKr 24, 38, *smertija* 16 ir *paβintij* MKr 22, *nuopuotij* MKr 28, *smerti* MKr 31 ir kt.

Sprendžiant iš tokių duomenų, aukštaičių vakariečių tarmėje šio vietininko trumpinimas galėjo prasidėti tik XVII a., o aukštaičių viduriečių gal ir XVI a.

Kas kita aukštaičių rytiečių tarmėje. 1605 m. anoniminiame katekizme vartojamos tik trumposios i-kamieno vienaskaitos vietininko formos: *amžinyj* PS 62₁₅, *czesty* 101₂₁. Tik sutrumpintas formas vartoja Sirvydas: *umžyj* PS 62₁₅, *umžij* PS II 123₂₉, I 205₉, *akvnenij* PS I 291₂₂, *atmintij* PS I 292₁₀, *buytij* PS I 27₁₃, 210₂₂, *gomurij* PS II 83₇, *grašij* PS I 336₂₁, *grudelij* PS I 301₁₄, *iβmintij* PS I 195₁₉, 376₆, *macij* PS I 167₂₉, *naktij* PS I 134₂₇, II 66₃₃, 98₆, *paβintij* PS I 81₂₆, *prapultij* PS II 53₂₇, *smertij* PS I 38₁₄, *smertiej* PS II 203₁₂, *širdij* PS II 51₄, 214₉, 218₁₂, 239₂₂, 240₃₁, I 30₉, 53₂₆, 138₇, 20, 24, 339₃, *sirdij* Ps I 195₁₈, *širdij* PS I 50₂₆, *ugnij* PS I 142₁₅, 160₁₀, 244₁₆, II 41₁₂, *wundenij* PS I 291₁₅, *Wieβpatij* PS II, *Wiltij* PS II 227₃₂.

Šiandien beveik visi rytų aukštaičiai vartoja vietininkus *akỹ, ašỹ, naktỹ, pusnỹ, pušỹ, šaknỹ, širdỹ, ugnỹ* ir kt. Tuo tarpu ē ir ā-kamienų daiktavardžių vietininkai čia turi -j: *žēmėj, bāloj*. Dėl to lytys *akỹ, ašỹ* ir kt. kildintinos iš lyčių *akij, ašij*. Fonetiškai tai visiškai galima: j dėl labai panašios artikuliacijos su balsiu i lengvai čia galėjo asimiliuotis su i j ilgąjį ī. Žodžio galo -ij asimiliavosi j -y ir latvių kalbos tarmėse²¹, taip pat ir lietuvių kalbos tarmėse, plg. *rūdy* < *rūdij(a)* (Šakyna). Tas pats galėjo įvykti visose lietuvių kalbos tarmėse, kur vartojami vietininkai su -y, vadinasi, ir aukštaičiuose vakariečiuose. J. Endzelyno hipoteze²², kad lietuvių -yje sudaryta analogiškai daugiskaitos vietininkui su -yse, verčia abejoti aukštaičių vakariečių tarmių faktai, nes ten šalia daugiskaitos vietininkų *akisė, ausisė* vartojami vienaskaitos vietininkai *akỹ, ausỹ*. Pazanavykio kapsų tarmėje greta *akỹ, ausỹ* vartojamas lytis *akỹj, ausỹj* reikia

²¹ Zr. J. Endzelins. Latviešu valodas gramatika, 426 lpp. ir t.

²² J. Endzelin. KZ L, 31 psl.; J. Endzelins. Latviešu valodas gramatika, 432 lpp.

laikyti ne kilusiomis iš *akyje*, *ausyje*, o naujadarais, sudarytais iš *akỹ*, *ausỹ*, pridodant -j kitų kamienų vietininkų pavyzdžiu, plg. *žemėj*, *raňkoj*, plg. analogiškai su kitų kamienų naudininku sudarytą lietuvių ir latvių k. naud. *avij*²³. Taigi, dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje vartojami vietininkai *akyje*, *širdyje* turi būti atsiradę tik tokiu keliu: prie trumposios formos *aky*, *širdy* ilgųjų vietininko formų pavyzdžiu buvo pridėta -je.

Tuo būdu, mūsų kalbos tarmių vietininkus su -y reikia kildinti iš vietininko su -ij. Tada visos senųjų lietuvių kalbos paminklų lytys su -ije ir -ij tuo metu, greičiausiai, dar buvo tariamos su trumpuoju -ije, -ij.

Galūnė -ij asimiliavosi į -y, greičiausiai, pirmiausia galūninio kirčiavimo lytys. Taip yra atsikę kai kuriose lietuvių kalbos tarmėse, pvz., Gelvonų, Pabaisko, Bagaslaviškio apylinkėse kirčiuojami šaknyje vietininkai turi formą su -ij, plg. *káilij*, *mólij*, *kártij*, o kirčiuojami galūnėje jau su -y, plg. *pirtỹ*, *širdỹ*, *akỹ*, *ausỹ* ir kt.

Vadinasi, ir aukštaičių vienaskaitos vietininką su -ije(-y), ir žemaičių — su -é(je) galima kildinti iš ide. -ēi. Indoeuropietiškas ilgasis dvišalis -ēi galėjo anksti netekti antrojo komponento, sutrumpėti; plg. ā-, o-, ē-kamienų naudininkus: lot. *Diana*, s. v. a. *gebu* iš *gebō, liet. žem. **tievuo* iš **tēvō*, lot. *ſide*, *re* ir kt. Žemaičių ir kai kuriose latvių kalbos tarmėse buvo apibendrinta vietininko forma su -ē iš -ēi, o aukštaičių ir kitose latvių tarmėse — -ēi, kuris dėsningai virto -ie (-i). Žemaičiuose postpozicija prilipo prie senosios i-kamieno vienaskaitos vietininko formos su galūne -ē, o aukštaičiuose — prie vietininko su -ēi > -ie > -i.

Sutrumpinimai

- APM — Apie popieszischkaic missche (Irišta kartu su MT).
 BrB — Biblia latái esti Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai perguldítas per Jana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziue (1579—1590 m.) I—VIII t.
 BrP — Postilla... Per Jana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziue... 1591 (I—II dalys).
 BS — Balticoslavica, I—III, Vilnius (1933—1938).
 dgs. — daugiskaita.
 dial. — dialektų.
 S. Daukanto „Būdas“ — S. Daukantas. Budą senowęs Lėtuwių Kalnienū ir Zemaijiūt iszrasze... Jokyb's Laukys, Petropilie, 1845.
 S. Daukanto „Darbai“ — Darbay senuiu Lituwiu yr Zemaycziu, Kaunas, 1822, 1929.
 DK — Katechismas Arba Mokslas kiekwienam krikščzionii priwalus... par Kuniga Mikolaju Dausza... Wilniue, 1595. Cituojama pagal E. Sittigo 1929 m. leidimą.
 DP — Postilla Catholica... Per Kuniga Mikaloiv Davksza... Wilniui, 1599. Naudotasi 1926 m. fotografuotiniu leidimu.
 E — Enchiridion, Catechismas maszas... per Baltramieju Willentha... Ischspausat Karalauczui, Metu M.D.LXXIX.
 EE — Ewangelias bei Epistolas... per Baltramieju Willenta... Karalauczui... Metu M.D.LXXIX.
 GK — D. Klein. Naujos Giesmju Knigos... Karalauczuje, 1705.
 gr. — graikų.
 įn. — įnagininkas.
 L. Ivinskio „Genovaitė“ — L. Iwinskis. Genawejte pasaka... tarp gražiausiy... Wilniuje. 1858.
 K — Litauisch-deutsches Wörterbuch von Fr. Kurschat. Halle, 1883.

²³ J. Endzelins. Latviešu valodas gramatika, 426 lpp. ir t.

- kilm. — kilmininkas.
 Klimavičiaus „Pavinastes“ — Klimavičius. Pawinastes Krikščionizskos, Wilniuy, 1767.
 KnN — Kniga Nobaznistes Krikščionizskos... Kiedaynise, 1653.
 KZ — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, Göttingen.
 lat. — latvių.
 MKn — D. Klein. Naujos Labbay priwalingos ir Duszoms naudingos Maldu knygelės... Karalaučiuė, 1704.
 MKr — Maldos Krikščionizskos... Kiedaynise 1653.
 MP — Postilla Lietuwiszka Tatay est Iżguldimas prastas... per Jokubą Morkkuną... 1600.
 MT — Margarita Theologica... Per Simona Waischnora... Karaliaučiuie, 1600.
 Mz — M. Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. Spaudai parūpino J. Gerullis, Kaunas, 1922.
 naud. — naudininkas.
 PK — M. Petkevičiaus katekizmas, Cituojama iš J. Balčikonio 1939 m. fotografuotinio leidimo.
 Prat — Pratarmė.
 PS — K. Syrwid. Punktay sakimu (Punkty kazań). Teil I — 1629, II -- 1644... Göttingen, 1929.
 r — rusų.
 J. Rupeikos „Jonas isz Swisloczes“ — J. Rupeika. Jonas isz Swisloczes... Wilniuje, 1823.
 serb. — serbų.
 s. ind. — senosios indų.
 s. sl. — senosios slavų.
 Stanevyčios „Istorija“ — Historija Szwenta... par Symona Stanewicze Zemayty, Wylniuje, 1823.
 Su — Summa Aba Trumpas iszguldimas Ewangeliv... Kiedaynise... 1653.
 SzD — Dictionarium trium lingvarum... Quinta editio, Vilnae, 1713.
 šauksm. — šauksmininkas.
 TZ — Tauta ir žodis, I—VII, Kaunas (1923—1931).
 M. Valančiaus „Zemaičių vyskupystė“ — Žemaitiu wiskupiste. Aprasze K. Motiejus Wolonczewskis, Dalis I. Wilniuj, 1848.
 M. Valančiaus „Ziwatai“ — Ziwatay szwėluju... Wilniuuj, 1858.
 vard. — vardininkas.
 viet. — vietininkas.
 vns. — vienaskaita.
 Zisl Ph — Zeitschrift für slavische Philologie.

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ФОРМ ТВОРИТЕЛЬНОГО И МЕСТНОГО ПАДЕЖЕЙ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ С ОСНОВОЙ НА -i ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА

И. Казлаускас

Резюме

Форма творительного падежа с окончанием *-ia* имен существительных с основой на *-i* широко употребляется в древних памятниках и современных диалектах литовского языка. В древних памятниках она употреблялась несравненно шире, чем образованная по аналогии с основами на *-io* форма с окончанием *-iu* имен существительных с основой на *-i* мужского рода.

Нельзя форму с окончанием *-ia* (*nakčia*) считать новообразованием литовского языка. Она могла развиться из формы * *naktijan*, ср. ст.-сл. *noštъjъ*. Параллель такому развитию составляет развитие формы творительного падежа на *-ā*, ср. *rankai* в литовских диалектах и ст.-сл. *rkъojъ*.

В древних литовских памятниках употребляются формы местного падежа основ на *-i* с окончанием *ieje*, *-ėje*, *-ije*, *-ie*. Форму с окончанием *-ie* (<*-ėje*) следует считать элементом жемайтского диалекта. Формы с окончаниями *-ieje*, *-ėje*, *-ije* идут от индоевропейской формы местного падежа с окончанием *-ē(i)* и постпозиции. Форму с окончанием *-yje* современного литовского литературного языка следует считать новообразованием, которое произошло от формы с окончанием *-ije* путем сокращения (*ije* > *-ij* > *-y*). К сокращенной форме на *-y* прибавлено *-je* по аналогии с полными формами местного падежа.
